

ZAMONAVIY O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA TERMINOLOGIYA

Doschanova Mohinur Maxsudovna

Urganch davlat pedagogika instituti

“Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

Madaminova Shahodat Shomurotovna

Urganch davlat pedagogika instituti

“Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10068153>

Annotatsiya. Maqolada o‘zbek tili terminologiyasining tilshunoslikning bir bo‘limi sifatida shakllanish tarixi atroflicha yoritilgan. O‘zbek tili leksikasi va terminologiyasining rivojlanishi va boyishi borasidagi qarashlar tahlilga olingan.

Kalit so‘zlar: til, tilshunoslik, leksika, termin, terminologiya, professionalizm Til – murakkab muloqot tizimi yoki shu tizimni o‘rganish va ishlatish qobiliyati, tilshunoslikning asosiy o‘rganish obyekti.

TERMINOLOGY IN MODERN UZBEK LINGUISTICS

Abstract. The history of the formation of the terminology of the Uzbek language as a branch of linguistics is detailed in the article. Views on the development and enrichment of the lexicon and terminology of the Uzbek language are analyzed.

Key words: language, linguistics, lexicon, term, terminology, professionalism Language is a complex communication system or the ability to learn and use this system, the main object of study of linguistics.

ТЕРМИНОЛОГИЯ В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Аннотация. В статье подробно описана история формирования терминологии узбекского языка как отрасли языкознания. Анализируются взгляды на развитие и обогащение лексики и терминологии узбекского языка.

Ключевые слова: язык, языкознание, лексика, термин, терминология, профессионализм Язык – сложная система общения или способность к изучению и использованию этой системы – основной объект изучения языкознания.

Xalqning milliy madaniyati va o‘ziga xosligini ifoda etuvchi vosita bo‘lmish o‘zbek tili so‘z va iboralar, atamalar va leksik boyliklarni o‘rganish hamda insoniy meros sifatida ilmiy tahlilini olib borish bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biridir.

O'zbek tili leksikasining ajralmas qismi sifatida tilshunoslikning terminologiya sohasi umumxalq leksikasi bilan birga rivojlanadi boyiydi, jamiyat va til taraqqiyotidagi barcha jarayonlarni boshidan kechiradi. Terminologiya – leksikaning bir sohasi, muayyan fan, texnika, ishlab chiqarish tarmog'ining san'at, madaniyat, sport, ijtimoiy faoliyat sohasining tegishli tushunchalar tizimi bilan bog'liq terminlar majmuyi, tilshunoslikning terminlarni o'rganuvchi sohasi. Terminologiyaga bag'ishlangan ishlarning barchasida u yoki bu sohaning muayyan tushunchalarini anglatadigan definatsiyaga ega bo'lgan va asosan, nominativ funksiyani bajaradigan birliklar termin hisoblanadi deb qaraladi.

A.Reformatskiy terminga ta'rif berar ekan, "...terminlar – bu maxsus so'zlardir" degan xulosaga keladi. A.V. Kalinin muayyan fanlar va kasbkorlikda ishlatiladigan so'zlarni "maxsus leksika" deb ataydi va uni ikki guruhga ajratadi: terminlar va professionalizmlar. U o'z fikrini davom ettirib, "Termin va professionalizmlar orasidagi farq shuki, termin bu muayyan fan, san'at, qishloq xo'jaligi, texnikadagi tamomila rasmiy bo'lgan, qabul qilingan va qonunlashtirilgan biror tushunchaning ifodasi, nomidir, professionalizm esa biror kasb, mutaxassislik, ko'pincha jonli tilda tarqalgan yarim rasmiy so'zdir", deydi.

Terminologiya masalalari hamisha tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri bo'lib kelgan, chunki terminlarning sohalar lug'aviy qatlamlaridagi o'rni va vazifasini belgilash tushunchaning mazmun mohiyatini to'g'ri anglash imkonini beradi. Jahon tilshunosligida B.N.Golovin, A.V.Kalinin, V.P.Danilenko, L.I.Bojno, D.S.Lotte, rus tilshunosligida V.V.Vinogradov kabi olimlar tomonidan terminologiya sohasi yetarlicha tadqiq qilingan. O'zbek tili terminologiyasi ma'lum taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. O'zbek tili terminologiyasi sohasidagi ishlarni o'tgan asrning 50-yillarida O'zbekiston SSR Oliy Soveti Prezidiumi huzuridagi Til va terminologiya komiteti (1931-1937- yillarda faoliyat ko'rsatgan) boshqargan, keyinchalik O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Til va adabiyot instituti qarshisidagi Terminologiya bo'limi (1964- yildan) olib bordi. 1977-yilda Renat Doniyorovning "O'zbek tili texnik terminologiyasining ayrim masalalari" kitobi, 1981-yilda bir guruh O'zFA Til va adabiyot institutining tilshunoslari tomonidan "O'zbek tili leksikologiyasi" nomli yirik ish maydonga keldi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Respublika atamashunoslik qo'mitasi 1988-yildan 2004-yilgacha o'zbek tili terminologiyasini tartibga solish va takomillashtirish bilan shug'ullanib keldi (2004-yil yanvar oyidan mazkur qo'mita faoliyati to'xtatildi). O'zbek tili terminologiyasini atroflicha o'rganishda R.Doniyorov, D.X.Bazarova, K.Sharipova, U.Tursunov, H.Dadaboyev, K.M.Musayev kabi olimlarning o'rni beqiyos. K.M.Musayevning O'zbek terminologiyasi haqidagi fikrlari bugungi tilshunosligimiz uchun ham

muhim ahamiyat kasb etadi. U terminologiyani tilning leksikasi sifatida go'yo bir shaharga qiyoslaydi. Uning fikricha, terminologiya yagona reja asosida qurilsa-da, lekin birdaniga barpo etilmaydi. U tarixiy shart-sharoit asosida shakllanadi, uni yaratishda har xil avlodga mansub bo'lgan turli me'morlar, loyihachilar, kashfiyotchilar ishtirok etadi. Ular har bir qurilayotgan inshootni yaxshi o'rgangan holda barpo etadilar.

Terminologiyani tartibga solishdagi o'ziga xos murakkablik ham shu bilan belgilanadi. Terminologiyaning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Masalan, umumadabiy tilda sinonimiya, omonimiya va ko'p ma'nolilik tilning boyligi bo'lsa, Terminologiyada bular salbiy tushuncha hisoblanadi. Masalan, yarimo'tkazgich termini. Uning o'rnida chalao'tkazgich, nimo'tkazgich so'zlarini qo'llab bo'lmaydi, chunki bu o'qish, o'qitish va axborot almashish jarayonini qiyinlashtiradi. Shu sababli ham terminologiyasi ma'lum darajada barqarorlashgan barcha tillarda terminlar doimiy tartibga solib turiladi.

Tartibga solish ma'lum terminologik me'yorlar asosida amalga oshiriladi. Terminologiyaning rivojida fan sohalariga oid maxsus lug'atlarni nashr qilib turish ham muhim ahamiyatga ega. Terminologiyaning rivojlanishi va boyish yo'llari har xil. O'zbek terminologiyasining boyishi, asosan, boshqa tillardan so'z olish va ichki so'z yasash hisobiga ro'y bermoqda. U yoki bu soha terminologik tizimining barqarorligini belgilovchi asosiy omili uning tartibga solinganligi va muntazamligidir.

REFERENCES

1. Мусаев К.М. Формирование, развитие и современные проблемы терминологии. – Т., 1986.
2. Ne'mat Hakamov. Til va terminologiya. – Toshkent. O'qituvchi, 1995.

MODERN SCIENCE
& RESEARCH